

Lapse õigused ja täiskasvanute vastutus

Andra Reinomägi
Õiguskantsleri Kantselei
Laste ja noorte õiguste osakond
Pärnus, 01.11.2016

Ettekande fookuses:

- Lapse õiguste üldpõhimõtted, vastutusest.
- Parimate huvide kontseptsioon.
- Koostööst ja osalusest: perekond, kool, KOV, riik.

Laste kaitse on kogu ühiskonna ülesanne

Üldpõhimõttena: Kohustus abivajavast või hädaohus olevast lapsest teatada on kõigil isikutel, kellel on olemas teave sellisest lapsest (LasteKS §27, lg 1, §31, lg 1).

Riigi vastutus kõige laiemal tasandil:

- LÕK art 2: Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguste diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast.
- LÕK art 3: Osalisriigid seavad eesmärgiks tagada lapsele tema heaoluks vajalik kaitse ja hooldus, arvestades tema vanemate, seaduslike hooldajate või teiste tema eest seaduslikult vastutavate isikute õigusi ja kohustusi ning võtavad selleks kõiki vastavaid seadusandlikke ja administratiivmeetmeid.

Vanemad kui esmased vastutajad, riigi ja KOV tugi vanematele

- PS §27 – vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.
- LasteKS § 7 – Esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest on lapsevanemal või last kasvataval isikul.

(LasteKS):

- Riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused: arendama välja meetmed lapse abivajaduse ennetamiseks ning olemasolevate probleemide vähendamiseks. Meetmed peavad lähtuma lapse vajadustest, toetama lapse ja teda kasvatavate isikute suhteid ja sotsiaalset toimetulekut ning olema kättesaadavad, õigeaegsed, tulemuslikud ja pikaajalise positiivse mõjuga.
- Riik ja KOV, avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud peavad vastavalt oma pädevusele toetama lapsevanemat või last kasvatavat isikut lapse õiguste ja heaolu tagamisel.

Koostöö ja teavitustöö on lapse õiguste tagamiseks võtmetähtsusega

Lapse õiguste ja heaolu tagamiseks peavad riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused ja nende ametiisikud ning avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud tegema omavahel valdkondadeüleselt koostööd kõigi lastele suunatud meetmete planeerimisel, rahastamisel ja rakendamisel, kaasates sellesse lapsi, lapsevanemaid, last kasvatavaid isikuid, huvirühmi ja avalikkust. Samuti kohustus teavitada avalikkust lastekaitsemeetmetest. (LasteKS)

Seaduses sätestatud kohaldatakse riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutustele ning nende ametiisikutele, avalik-õiguslikele ja eraõiguslikele juriidilistele isikutele ning füüsilistele isikutele, kes oma tegevuses puutuvad kokku laste ja lastekaitsega. (LasteKS)

Last kasvatava isiku ja lapsega töötava isiku kohustused (LasteKS § 22)

- Lapse vanust ja arengutaset arvestades arutama lapsega hooldus- ja kasvatusküsimusi, sj arvestades lapse võimet ja vajadust vanuse suurenedes iseseisvalt ja vastutustundeliselt tegutseda.
- Juhendama ja suunama last iseseisvalt tegutsema.
- Selgitama lapsele, kuidas hoida oma tervist ja ennast arendada ning kuidas vähendada riske ja ennetada ohtu.
- Kohustus lapse abivajaduse ilmnemisel otsida abi ja vajaduse korral teha koostööd lastekaitsetöötaja või teiste lapsega töötavate isikutega.
- Infovahetus lapsega töötava isiku ja last kasvatava isiku vahel lapse abivajadusest.

Lapse õigused

- Õigus elule ja arengule
- Õigus kaitsele
- Õigus tervise kaitsele
- Õigus privaatsusele
- Õigus mõlema vanema hoolitsusele
- Õigus nimele ja kodakondsusele
- Õigus emakeelele ja kultuurile
- Õigus haridusele
- Õigus vabalt väljendada oma arvamust
- Õigus mängu- ja puhkeajale

Lapse õigused = lapse inimõigused

- Lapse õiguste puhul tuleb lisaaspektina arvestada:
 - **Arengu elementi** : lastel peab olema tagatud võimalus areneda vastavalt oma potentsiaalile ning osaleda vastavalt oma vanusele ja küpsusele ühiskonnaelus ja õigus kasvada hoolivaks ja vastutustundlikuks kodanikuks. Vastavalt arengule saab laps ka vastutust lisaks, kuid lõplik vastutus lasub täiskasvanul.
 - **Lapse kaitsevajadus**: et laps saaks elada õnnelikku ja täisväärtuslikku lapsepõlve, peab lisaks üldistele inimõigustele kehtestama täiendavaid nõudeid, mis arvestaks lapse vajadusi, mh kaitse täiskasvanute eest.

Lapse õigused = lapse inimõigused

4 printsiipi:

1. Ebavõrdse kohtlemise keeld. St kõigl lastel on ühesugused õigused, kedagi ei tohi teistest halvemini kohelda.
2. **Lapse parimate huvide esikohale seadmine.** Lapsi puudutavates otsustes tuleb alati esikohale seada lapse parim huvi.
3. Ellujäämise ja arengu tagamine. Igal lapsel on õigus elule ja arengule. Last ümbritsevad osapooled peavad selleks tegema endast parima.
4. **Lapse seisukohtade ärakuulamine.** Last puudutavates küsimustes tuleb lapse arvamus ära kuulata ja arvesse võtta.

Lapse parima huvi hindamise kontseptsioon: 3 etappi!

Igal lapsel on õigus tema parimate huvide väljaselgitamiseks, hindamiseks ja esikohale seadmiseks.

- 1) Väljaselgitamine: (a) **tuua välja** juhtumi omapära ja tegelikkust arvestades välja **elemendid**, mis on parimate huvide hindamisel asjakohased ja (b) **anda neile konkreetne sisu** (NB! Iga lapse ja laste grupi puhul unikaalsed!).
- 2) Elementide **hindamine** (ingl.k. *assessment*) ja **tasakaalustamine**: viiakse läbi otsustaja ja multidistsiplinaarse meeskonna poolt! **Lapse osalemine hindamises on kohustuslik!**
- 3) Parima huvi **määratlemine** (ingl. k. *determination*; kõnekeeles *parimate huvide hindamine* või ka *väljaselgitamine*): elementide kirjeldamise, hindamise, sh tasakaalustamise protsessi tulem. Selle **esikohale seadmine**.

NB! Oluline on nende konkreetsete etappide dokumenteerimine, kirjeldamine.

Printsiibina hõlmab lapse parimate huvide kontseptsioon kõiki ühiskonnatasandeid, tegevusi ja liikmeid.

Arvesse tuleb võtta kõiki lapse õiguste konventsioonis toodud lapse õigusi.

Arvestada tuleb lapse õigust väljendada vabalt oma arvamust.

Esikohale seadmine hõlmab paljut

- Konventsioonist tuleneb riigile konkreetne kohustus austada ja rakendada lapse õigust tema parimate huvide hindamisele ja esikohale seadmisele.
- Kuna artikkel 3 lõige 1 räägib lapse parimate huvide esile seadmisest igasuguste lapsi puudutavate ettevõtmiste puhul, on siinkohal oluline rõhutada, et ettevõtmiste all tuleb mõista **otsuste** kõrval ka **kõiki toiminguid, ettepanekuid, teenuseid, menetlusi, käitumist, meetmeid ning samuti ka tegevusetust või tegemata jätmist.**

Riigi kohustus lapse parimate huvide valguses - näide

- Riigil on kohustus järgida lapse parimate huvide hindamise ja väljaselgitamise protsessi, mille puhul näitena on eelarveotsuste puhul tähtis, et
 - selle käigus kirjeldatakse eelarveotsuste mõju lastele ja laste gruppidele,
 - tuuakse esile võimalike lahenduste nii positiivsed kui negatiivsed mõjud,
 - parimate huvide väljaselgitamise raames aga kirjeldatakse, millise kaalumise tulemusena just langetatav otsus lastele või konkreetsele lastegrupile parim on.

Seega tuleb selgitada, kuidas on eelarve koostamisel ja kinnitamisel lapse õigusi arvestatud, mida on käsitletud parimates huvides olevaks, mis kriteeriumitel otsus põhineb ja kuidas on lapse huve kaalutud teiste asjaolude suhtes.

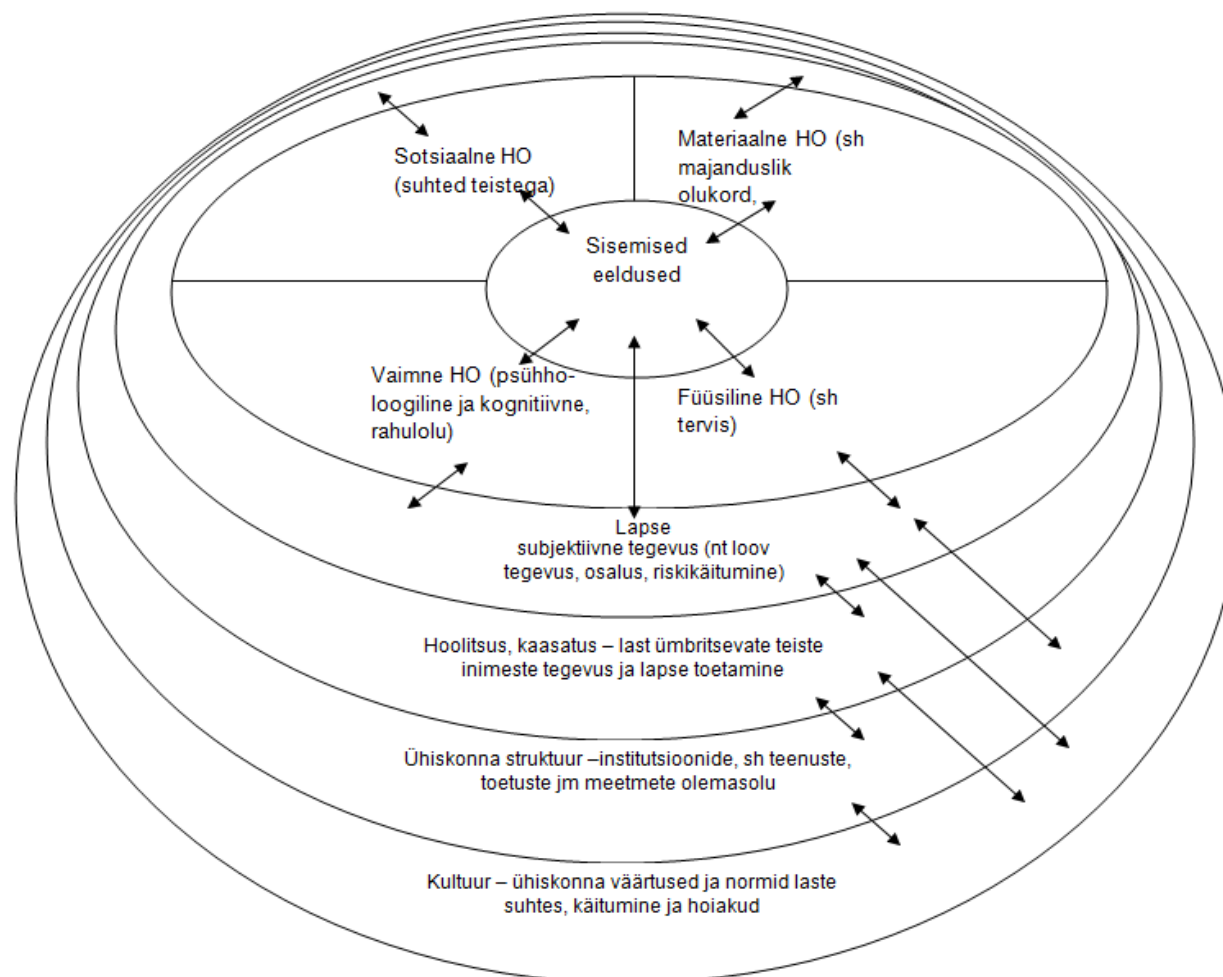

Parimate huvide kontseptsiooni sarnasus heaolu kontseptsiooniga

- Mõlema alusraamistikuks on lapse õiguste konventsioon ning mõlema põhimõtteks on lapse arengu terviklikkus, individuaalsus ja sünnipärase potentsiaali realiseerimise olulisus.
- Heaolu puhulgi kirjeldatakse sarnaselt parimate huvide hindamisega kõik lapse heaoluga seotud tegurid.
- Lapse heaolu on seotud lapse enda, teda ümbritsevate inimeste ja keskkonnaga.

Lapse heaolu mõjutavad ühiskondlikud struktuurid, väärtused, hoiakud ja normid, sotsiaalsed suhted ning lapse enda suhestumine ümbritsevaga. Lapsel keskne koht!

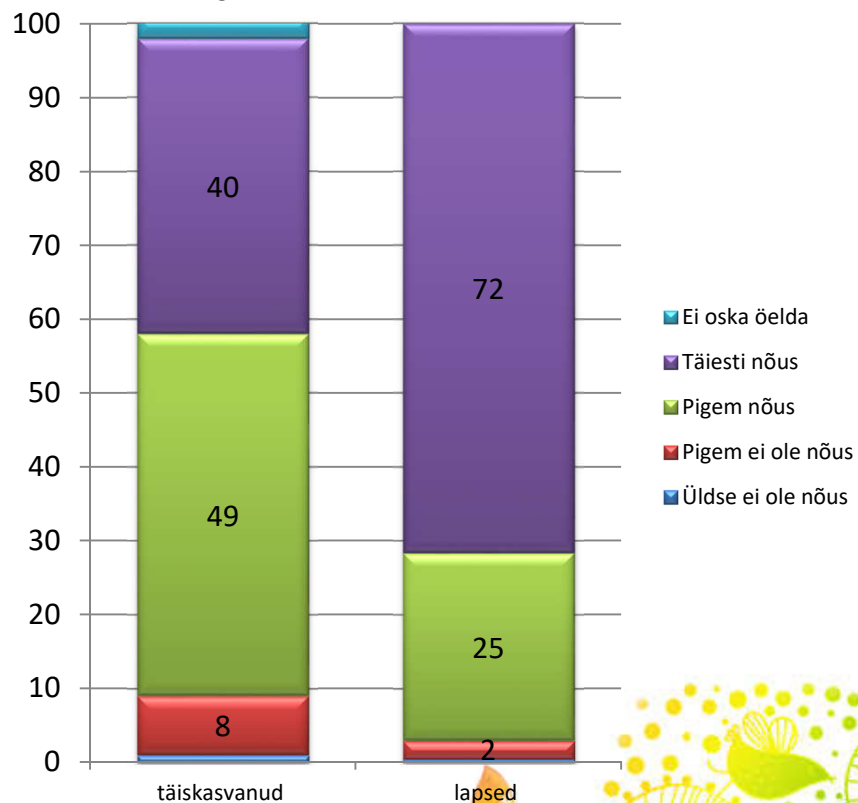

Kuidas meil laste osalusõigusega on?

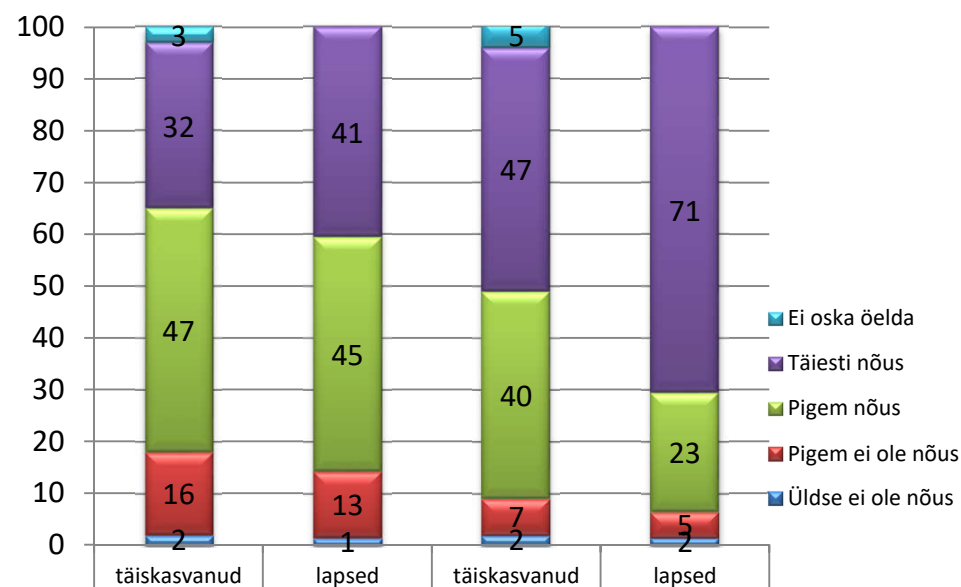

Hoiakud toetavad laste kaasamist

Last puudutavate küsimuste puhul tuleb alati küsida lapse arvamust

Laste arvamuse küsimine perekonda puudutavates küsimustes

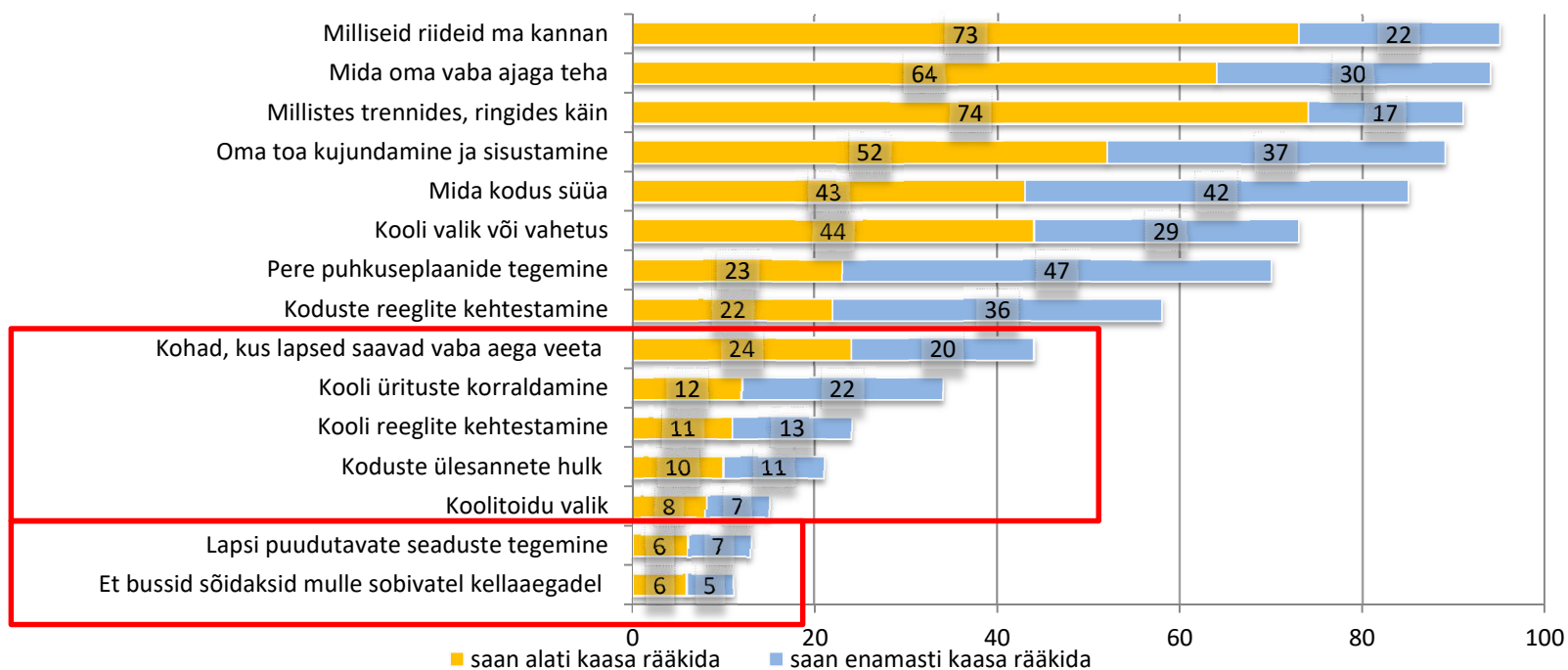

Tervet perekonda puudutavate küsimuste puhul (nagu näiteks elukohavalik, puhkuseplaanid, elukorraldus, kodused reeglid jms) tuleb alati küsida lapse arvamust

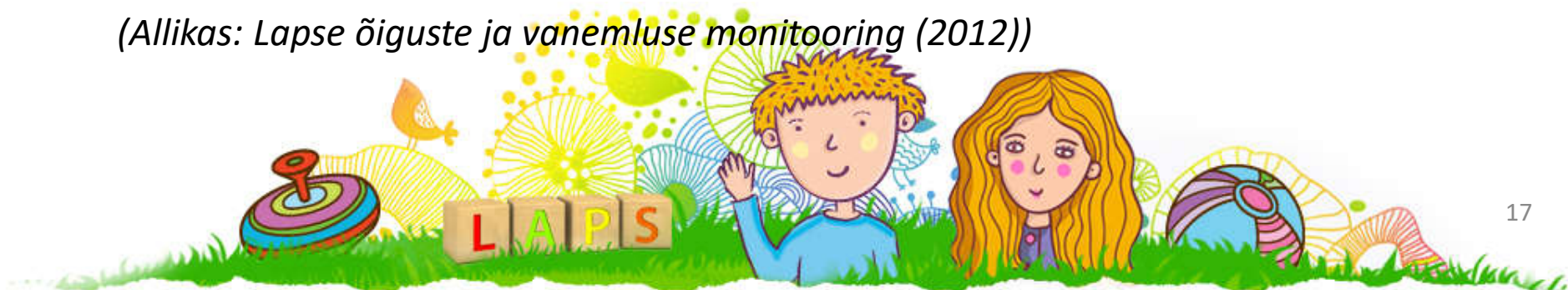
Kui vanemad lähuvad lahku, tuleb alati küsida ka lapse arvamust, kelle juures ta elada soovib

(Allikas: Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012))

Laste kogemus kaasärääkimisel sõltub valdkonnast

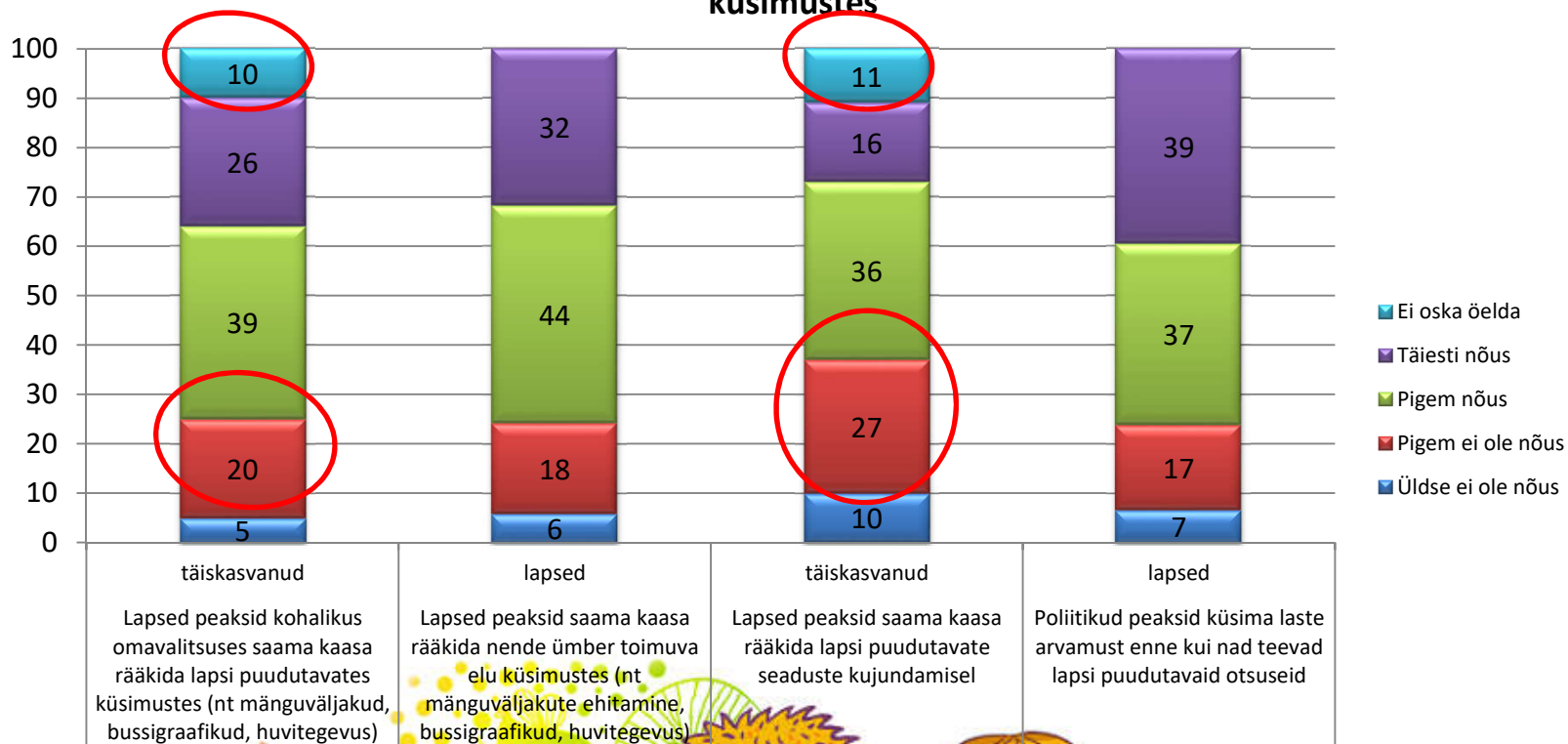

(Allikas: Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012))

Vastakad hoiakud laste osalemise suhtes ühiskonnatasandil

Laste arvamuse küsimine kogukonda ja ühiskondlikku elu puudutavates küsimustes

(Allikas: Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012))

Laste osalusvõimalus seadusloomes on tagasihoidlik

- Laste kaasamise ja neile osalemise võimaluste loomiseosas on olnud pigem tagasihoidlik.
- Laste endi hinnangul saab vaid 13 % lastest kaasa rääkida neid puudutavate seaduste tegemisel.
- Täiskasvanute hoiakud ei ole laste osalemist soosivad: 37% täiskasvanutest ei ole üldse nõus või pigem ei ole nõus sellega, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida lapsi puudutavate seaduste kujundamisel.
- Laste endi hoiakud peegeldavad täiskasvanute arvamusi: küsides laste käest, kas poliitikud peaksid küsima laste arvamust, enne kui nad teevad lapsi puudutavaid otsuseid, ei olnud 24% lastest sellega üldse või pigem nõus. Samas leidis kolmveerand küsitletud lastest (76%), et lapsed peaksid saama kaasa rääkida nende ümber toimuva eluga seonduvates küsimustes ning et poliitikud küsiksid enne lapsi puudutavate otsuste tegemist lastelt nõu.

(Allikas: Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012))

Laste võimalus kohaliku elu korraldamisel võiks olla suurem

- Laste endi hinnangul saab laste ajaveetmiskohtade (noortekeskused, mänguväljakud jmt) loomise ja kujundamise osas on võimalus oma sõna sekka öelda 44% lastest.
- Üldisemates küsimustes, nagu lapsi puudutavate poliitiliste otsuste tegemisel ning ühistranspordi ajagraafikute kujundamisel, on enda hinnangul sõna sekka saanud öelda vaid napilt üle kümnendiku vastanutest.
- On märkimisväärne, et täiskasvanutest koguni 25% ei ole pigem või üldse nõus, et lapsed peaksid kohalikus omavalitsuses saama kaasa rääkida lapsi puudutavates küsimustes (nt mänguväljakud, bussigraafikud, huvitegevus).

(Allikas: Lapse õiguste ja vanemluse monitooring (2012))

Laste osalusvõimalusest kohaliku elu korraldamisel

- Laste osalemine kohaliku elu korraldamisel peaks olema loomulik kogukonna liikmeks olemise ja kohaliku elu korraldamise juurde kuuluv osa.
- Lastega ei peaks arutama mitte üksnes arengukava, vaid ka igapäevaseid jooksvaid kogukonna elu puudutavaid otsuseid ning regulaarselt lastega suheldes selgitama, millised kogemused ja ettepanekud on neil enda elu ja ümbritseva keskkonna lapsesõbralikumaks muutmisel.
- Üheks heaks näiteks on praktika, kus lapsed ja noored ise saavad teatud eelarve osa kasutamise üle otsustada ja oma ideed täiskasvanute toel ellu viia.

Kuidas meil laste õigusega turvalisele
arengukeskkonnale ja kehalisele
puutumatusse on?

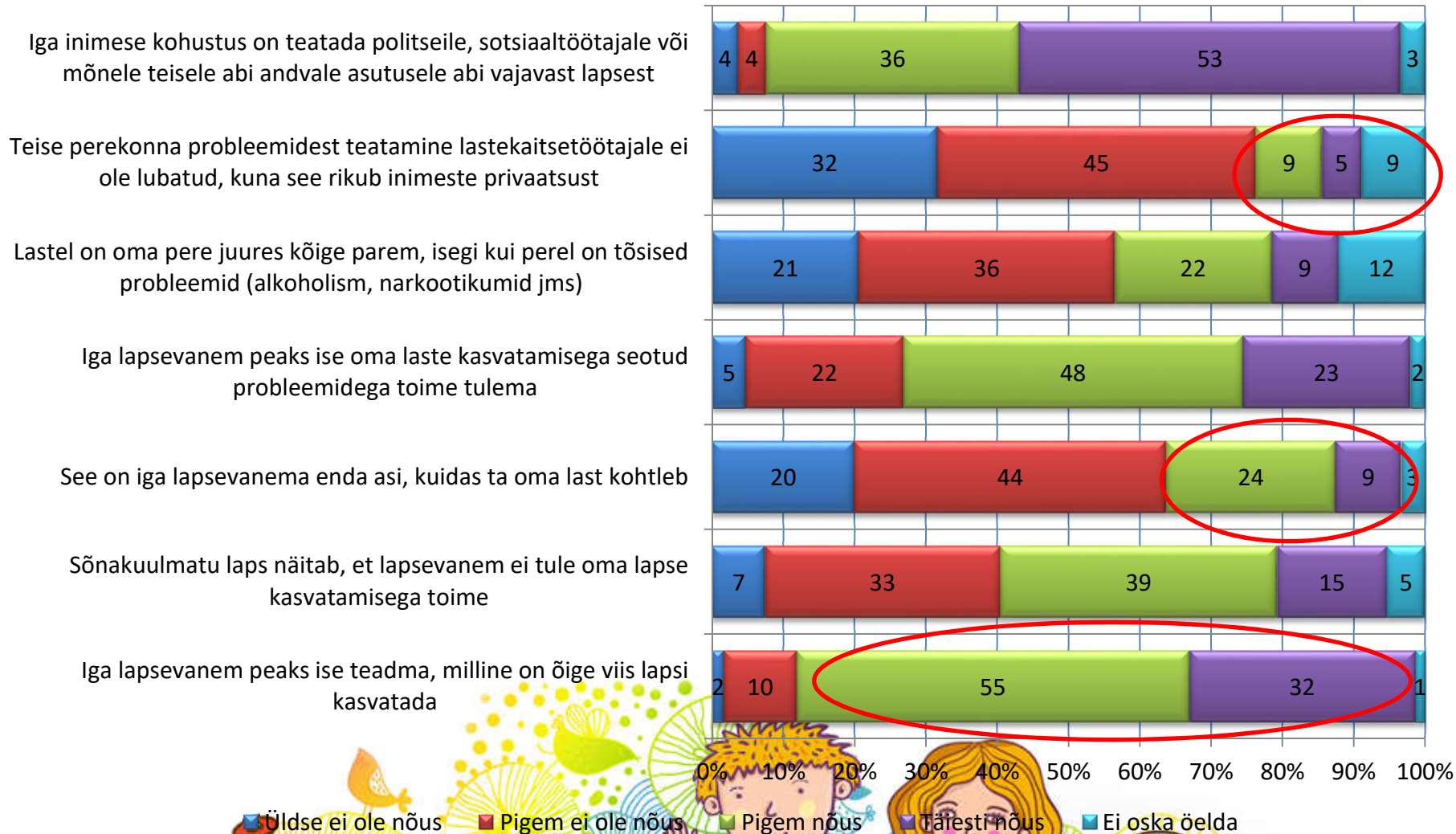
Laste õigus turvalisele kasvukeskkonnale ja kehalisele puutumatusetele on täiskasvanute vastutus

- 2016. aasta 1. jaanuarist on lastekaitseseadusega Eestis laste kehaline karistamine keelatud.
- Arvestatav osa Eesti täiskasvanud ühiskonnast tolereerib laste füüsilist karistamist: nii leiab 38% täiskasvanutest, et teatud olukordades on laste füüsiline karistamine mõisteta, samas kui teatud olukordades täiskasvanute vaheliste probleemide lahendamist füüsiliselt peab mõisteta vaid 8%.
- 33% täiskasvanutest leiab, et teatud olukordades on laste füüsiline karistamine vajalik ja õigustatud kasvatusvahend.

(Lapse õiguste ja vanemluse monitooring 2012.)

Hoiakud ei julgusta toetamist ja avatust

Vanemad räägivad kehalisest karistamisest:

- *See on väga alandav. See näitab, et mina ei suuda toime tulla. Sest tema on pisikene inimene ja temal ei ole kahte sihukest suurt rusikat vastu panna. (2 lapse ema)*
- *Jah, minu käes on võim ja minu käes on jõud ja –nii nagu mina tahan. (2 lapse ema)*
- *Minu jaoks tähendab see väga selgelt seda asja, et kui ma panen käe külge, siis on see see, et ma ei näe tegelikult muid vahendeid. Minul tuleb see kehalise karistamise tunne alati siis peale, kui ma tunnen, et mul ei käi võim üle.*
- *Kui nüüd praegu peab rääkima, et kes on tutistanud, siis mina tõstan jah käe. Ei, see ei ole kindlasti midagi sellist, mida ma uhkusega tunnistan. Et mul on jah – küllap on see impulsi peal. Et nii kiiresti, kui ma selle ära teen, on mul nagu piinlik selle tegevuse pärast. (2 lapse ema)*
- *Aga kui mu väiksem tütar, kes nüüd varsti saab kaheseks – et tema mingitel jonniaegadel olen ta peale käratanud, et siis mu 13-aastane poeg seda kõrvalt nägi, siis oli tema see, kes ütles, et sa ei peaks nii tegema. Et siis oli küll selline piinlik hetk, et ma oleks tahtnud sinna parketi alla vajuda ja jäädagi sinna. (2 lapse ema)*
- *Aga sellega ma olen totaalselt nõus, et see tekitab hirmu. Ja sellise väikelapse puhul, 4-5, kus see selline möll käib, et seal mingist hetkest saadik me lõpetasime selle joonelt ära, ja noh – ütleme, suurt vahet ei ole! On ohjeldatavad ka teistmoodi. (3 laps isa)*

(Allikas: LO fookusgruupiintervjuudel põhinev analüüs „Vanemate vajadused laste kasvatamisel: piiride seadmine, kehaline karistamine, vanemate abivajadus.“ (avaldamise)

Vanemate toetamiseks ja turvalise kasvukeskkonna arendamiseks

Abi ja toe osas leidsid vanemad, et:

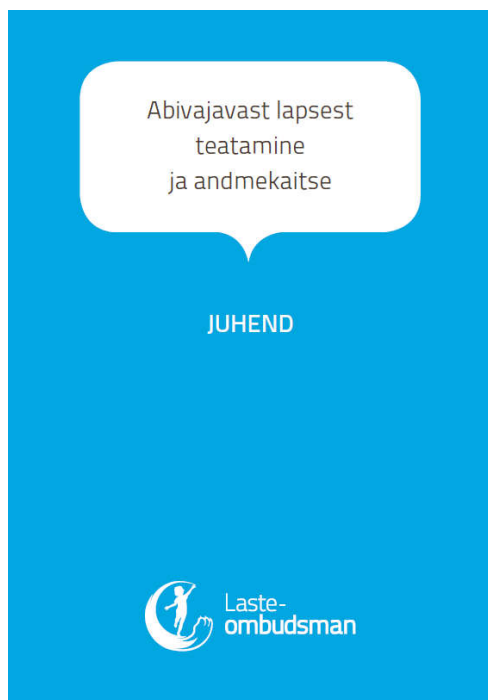
- meedia võiks erinevatest laste kasvatamisega seotud probleemidest enam rääkida;
- lapsevanemaks valmistumine peaks algama juba enne lapsevanemaks saamist – siinkohal on oluline roll beebi- ja perekoolidel;
- lapsevanemad on avatud koolitustele ja loengutele, eeskätt võiks need toimuda lasteasutuste kaudu;
- vanemaid aitaks ka vanematele mõeldud tugigruppide süsteem ja selle arendamine;
- vanemad ootavad infomaterjalide laialdasemat kättesaadavust ja korduvjagamist;
- vanemad ootavad rohkem teavet erinevate peret aidata saavate spetsialistide olemasolu, abistamise võimaluste ja kättesaadavuse kohta.

(Allikas: LO fookusgruupiintervjuudel põhinev analüüs „Vanemate vajadused laste kasvatamisel: piiride seadmine, kehaline karistamine, vanemate abivajadus.“ (avaldamisel)).

Lasteombudsmani infomaterjalid

Infomaterjalid leiab nii eesti- kui venekeelsetena lasteombudsmani kodulehelt www.lasteombudsman.ee

Kokkuvõtteks

- Väärtushoiakud kui käitumise ja reaalsuse kujundajad. Toetav suhtumine laste arvamuse küsimisse on hea eeldus lapse õiguste paremale tagamisele.
- Õiguste kasutamise kaudu vastutus ja otsuste tagajärgede hindamine - kompetentsuse areng praktilise kogemuse kaudu.
- Vastutus- ja otsustusvõime väärtustamine vanusest hoolimata.
- Täiskasvanust sõltumise ja toe vajamise kõrval lapsel enda arvamusel ja eelistused.
- Oluline luua eeldused õiguste realiseerimiseks – täiskasvanute vastutus.
- Ühiskonna hoiakutes on toetavad eeldused lapse õiguste paremaks rakendamiseks olemas – tugi ja julgustamine ning praktilised nõuanded nende rakendamiseks nii täiskasvanutele kui lastele.

Kokkuvõtteks

Lapse kui aktiivse, iseenda keskkonda ja reaalsust kujundava ühiskonnaliikme tunnustamine koos lapse toetamise ja kõigi lapse õiguste tunnustamisega on kaasaegse, avatud ja igat inimest väärtustava ühiskonna tunnus.

Täiskasvanute tänane eeskuju kannab vastutust nii tänase lapsepõlve kui tuleviku ühiskonna osalemise mudeli ees.

Lugemissoovitused:

- Lapse õigused ja parimad huvid: Juridica lapse õiguste erinumber (http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=2015&number=6)
- Lapse Õiguste Komitee üldkommentaari nr 14 lapse parimatest huvidest (NB! Soovitus lugeda [originaalteksti inglise keeles](#)): <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaari-nr-14.pdf>
- Laste ootused KOV elu korraldamisel: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/IMCE/laste_ootused_seoses_kov_valimistega_0.pdf
- Lapse õiguste ja vanemluse monitooring: http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/lapse_õiguste_ja_vanemluse_monitooringu_kokkuvote.pdf
- Lisamaterjali lasteombudsmani kodulehel infomaterjalide all: <http://lasteombudsman.ee/et/taiskasvanu/infomaterjalid>

Tänan!

www.lasteombudsman.ee

